

ОСОБИСТІТЬ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

III Всеукраїнський психологічний конгрес
з міжнародною участю

20-22 листопада 2014 року

Частина 2

Київ – 2015

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г.С. КОСТЮКА

III Всеукраїнський психологічний конгрес
з міжнародною участю

ОСОБИСТІТЬ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

20-22 листопада 2014 року

Частина 2

Київ – 2015

Редакційна колегія:

Максименко С.Д., академік член НАПН України, доктор психол. наук, професор.
Чепельва Н.В., член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Балл Г.О.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Карамушка Л.М.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Моляко В.О.*, академік НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Смульсон М.Л.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Титаренко Т.М.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Говорун Т.В.*, доктор психол. наук, професор; *Клименко В.В.*, доктор психол. наук, професор; *Кокун О.М.*, доктор психол. наук, професор; *Коваленко А.Б.*, доктор психол. наук, професор; *Максимова Н.Ю.*, доктор психол. наук, професор; *Москаленко В.В.*, доктор філософських наук, професор; *Швалб Ю.М.*, доктор психол. наук, професор; *Гуменюк Г.В.*, кандидат психол. наук; *Кісарчук З.Г.*, кандидат психол. наук; *Куценко Г.В.*, кандидат психол. наук; *Слободяник Н.В.*, кандидат психол. наук.

Статті друкуються в авторській літературній редакції.

III Всеукраїнський психологічний конгрес з міжнародною участю «Особистість у сучасному світі». – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2015. – Ч 2. – 364 с.

ISBN 978-617-571-107-1

Збірка презентує матеріали III Всеукраїнського психологічного конгресу з міжнародною участю "Особистість у сучасному світі". У цих матеріалах отримали висвітлення різноманітні актуальні проблеми сучасної психології, представлені практично всі галузі психологічної науки. Зміст матеріалів багатоаспектно й різнопланово відображає нагальні інтереси й останні важливі доробки сучасної психології в Україні.

Вагомі теоретико-методологічні та історико-психологічні роботи становлять велику самостійну цінність і водночас слугують надійним фундаментом для обґрунтованого психологічного проектування розвитку особистості в сучасних мультикультурних умовах.

Широко й багатовекторно висвітлені різноманітні проблеми психології особистості, в тому числі результати численних експериментальних досліджень. Це передусім висвітлення перспектив та умов всебічного розвитку особистості у просторі культури, який фактично став простором освіти та самоосвіти, саморозвитку, самодетермінації особистості.

Презентовані також досить численні праці, присвячені особливостям професійного становлення особистості, в тому числі коли актуальними є і поява нових професій, і необхідність професійного перенавчання.

Пильну увагу приділено вивченню й підтримці розвитку творчого потенціалу особистості та дослідженню загальних і специфічних проблем становлення обдарованої особистості.

Традиційно найбільше емпіричних досліджень присвячено вивченню та психологічному супроводу особистісних змін: це праці у галузі вікової, педагогічної психології, акмеології, медичної психології, психологічного консультування, психотерапії та інших царинах практичної психології.

Збірка адресована працівникам у галузях наукової та практичної психології, соціальним і медичним працівникам, аспірантам та студентам вишів, учителям і вихователям; вона буде корисною також широкому загалу, небайдужому до сучасної психології.

ISBN 978-617-571-107-1

ББК 88я1(4 Укр)

Максименко С.Д. Теорія психології нужди життєвої енергії	7
---	---

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Аймедов К.В., Харченко Є.М. Аспекти психотерапії в структурі паліативної та хоспісної допомоги	12
Gorbaniuk Julia. Międzypokoleniowa transmisja błędów wychowawczych popełnianych przez matki w doświadczeniu trzech pokoleń kobiet spokrewnionych w linii prostej	15
Клименко В.В. Психофізіологічні механізми утілення задуму особистості ...	20
Лешек Фредерік Коженьовські. Безпека Європи в перспективі історичних і сучасних загроз Польщі та України	27
Слюсаревський М.М. Соціальна психологія: погляд у минуле в ім'я майбутнього	30
Чижевський С.О. Практичні напрямки психологічного супроводу боєготовності підрозділів АТО	34
Чепелева Н.В. Самопроекування особистості у дискурсивному просторі	38
Швалб Ю.М. Воля як атрибут особистості	41

СЕКЦІЯ 1. «Теорія і методологія психології: погляд у майбутнє»

Варе І.С. Смесложиттєві орієнтації особистості – динамічний компонент смислової сфери	48
Волошин В.М. Вплив алкоголю на людину у працях І.О. Сікорського	52
Гупаловська В. Психологічна модель сексуальності	55
Євченко І.М. Особливості телефонного консультування в сучасних реаліях	59
Жовтянська В.В. Теорія смислових трансформацій: вихідні засади та пояснювальний потенціал	62
Зорій Н.І. Методологія пошуку соціально-психологічних механізмів формування соціальної ідентичності особистості	66
Гошовська Д., Гошовський Я. Методологічні генетично-психологічні засади ревіталізації депривованої особистості	69
Кальницька К.О. Концепція трансактивної пам'яті: сутність, ідейні попередники і сучасні тенденції	72
Кононенко О.І. Дослідження прагнення людини до досконалості у вітчизняній психології	75
Леценко Л.А. Дослідження структури комунікативної компетентності психолога в контексті його діяльності в інтернеті	77
Маслюк А.М. Український персоналізм О. Кульчицького: комплекс меншовартості	80
Музичук О.О. Дослідження проблеми мовлення у другій половині ХХ століття	83
Погорільська Н.І. Переосмислення радянського минулого: психологічний вимір	86
Сергеєва А.В. Структура інтегральної ідентичності з позицій контингуально-ієрархічного підходу	90
Скальська Л.О. Психологічний аналіз поняття "культура"	94
Смульсон М.Л. Розвиток інтелекту як психологічне підґрунтя навчання дорослих	98

На базі самосвідомості в процесі ідентифікації формується ідентичність психофізіологічна, соціальна та особиста (самоідентичність) як єдність і спадкоємність життєдіяльності, цілей, мотивів і смисложиттєвих установок особистості, яка усвідомлює себе суб'єктом діяльності.

Загалом у людини формується динамічна система уявлень про себе стосовно власної сексуальності порівняно з іншими, що включає усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних та інших природних властивостей; самооцінку; суб'єктивне сприйняття себе вплив на це зовнішніх чинників. А це не що інше, як Я-концепція людини стосовно власної сексуальності і її формування під впливом власного досвіду. Ця система уявлень становить основу вищої саморегуляції індивіда, на базі якої він вибудовує стосунки із зовнішнім світом.

На цю систему уявлень протягом усього процесу життєдіяльності людини чинять сильний вплив культура і традиції. Ця сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством протягом його історії; історично набутий набір правил всередині соціуму для його збереження та гармонізації являють собою культуральний аспект людської сексуальності, який поряд із біологічним та психологічним є базовою складовою сексуальності людини.

ОСОБЛИВОСТІ ТЕЛЕФОННОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Євченко І. М.

Близько року українці масово перебувають у стресовому стані. Революція Гідності, військові дії на Сході країни, масова загибель патріотів, все це не може не відобразитися на психологічному стані пересічного громадянина країни, який, навіть, не будучи активним учасником подій, а лише пасивно спостерігаючи новини у ЗМІ, отримає свою травматизацію. Враховуючи, що події охоплюють цілу країну, отже мільйони її мешканців все частіше потребують допомоги психолога. На жаль, не в кожному куточку України можна отримати кваліфіковану психологічну допомогу. В такій ситуації, найдоступнішим способом надання психологічної допомоги залишається служба Телефон Довіри.

На психолога-консультанта Телефону Довіри (ТД) покладається велика відповідальність: надати фахову психологічну консультацію в будь-який час і з будь-якої проблеми. Необхідно пам'ятати, що людина, яка звертається на ТД часто знаходиться у стані емоційної напруги, а вербальна розмова між вами може бути єдиною. Консультанту необхідно емпатійне вислуховування, а потім – психокорекційна робота.

Говорячи про емпатійне слухання, не можна не сказати, що воно відрізняється від нерелективного й рефлективного слухання установкою, а не прийомами. Емпатія – це розуміння будь-якого почуття, що переживається іншою людиною (гнів, печаль, радість і т.д.) і відповідне вираження свого розуміння цих почуттів. Емпатія, або співпереживання, проявляється в чуйності до співрозмовника. Для консультанта ТД важливо виходити з установок, розроблених К. Роджерсом, які передбачають безумовне прийняття особистості людини, який надається психологічна допомога, й її внутрішніх переживань (зрозуміло, що прийняття не означає позитивної оцінки того, що говорить чи робить людина). Схвалення, в даному випадку – це готовність вислухати і прийняти іншого. В сучасних реаліях іноді це здається складно або й не можливо, але наші політичні погляди та вподобання не мають впливати на процес консультування. Чим менше ми судимо абонента, тим більше він стає самокритичним, тому в своїй роботі необхідно уникати оцінок і "ярликів" щодо клієнта. Тут важлива установка самосхвалення. Чим більше ми приходимо до внутрішньої згоди з собою, тим охочіше схвалюємо інших. Це не означає не бачити своїх недоліків, але привчає ставитися до себе неупереджено. Розуміння власних недоліків дає можливість розумно ставитися й до недоліків інших.

Абоненти безпомилково вгадують наш справжній настрій. Підміна емпатії чисто зовнішньої технологією може мати тільки зворотний ефект, оскільки немає такої техніки, яка могла б замінити справжню увагу до людини. При дотриманні названих умов абонент починає більш вільно і відкрито говорити про свою ситуацію, включаючи й ті моменти, згадувати про які він соромився або побоювався. Консультант Телефону Довіри, співчутливо вислуховуючи звернення, зменшує або зовсім знімає його емоційну напруженість.

Уміння слухати – найбільш важливе з усіх якостей, котрими має володіти телефонний консультант. Дати людині можливість висловити свої думки і почуття, вислухати її уважно, з розумінням і любов'ю, не так просто, як може здатися на перший погляд. Існують певні прийоми слухання, описані І. Атватером [1].

Нерефлексивне слухання є, по суті, найпростішим прийомом і полягає в умінні мовчати, не вмішуватися в мову співрозмовника. Це активний процес, який вимагає уваги. Залежно від ситуації консультант може висловити розуміння, схвалення й підтримку короткими фразами. Іноді нерефлексивне слухання стає єдиною можливістю підтримання бесіди, оскільки абонент буває настільки збуджений, що його мало цікавить думка консультанта, він хоче, щоб його хтось вислухав. "Так!", "Це як?", "Розумію Вас", "Звичайно", – такі відповіді спонукають абонента висловлюватися вільно і невимушено.

Нерефлексивне слухання найбільше підходить до напружених ситуацій. Люди, що переживають емоційну кризу, стресовий стан, часто шукають у психолога "резонатора", а не порадника. Тим не менш, цього прийому буває недостатньо, коли абонент прагне отримати повноцінну психологічну консультацію, коли у нього немає бажання говорити, коли він боїться бути незрозумілим, знехтуваним.

Рефлексивне слухання є об'єктивним зворотним зв'язком для того, хто говорить і слугує критерієм точності сприйняття почутого. Цей прийом допомагає абоненту найбільш повно виразити свої почуття. Вміти слухати рефлексивно – значить розшифровувати сенс повідомлень, з'ясувати їх реальне значення. Важливо правильно зрозуміти мовця, зрозуміти те, що він хоче повідомити. Багато абонентів відчувають труднощі у відкритому самовираженні. Чуючи вітання: "Телефон Довіри, слухаю Вас", російськомовні абоненти можуть розгубитися, не розуміти як їм висловити емоційно повноцінно свої думки та почуття. Проживаючи у країні з великою кількістю російськомовного населення, консультант ТД обов'язково має володіти двома мовами: українською та російською. Це полегшить налагодження взаєморозуміння між консультантом та клієнтом, швидше створить довірливу атмосферу, надасть змогу клієнту не задумуватися над тонкощами перекладу з однієї мови на іншу, а вільно, впевнено висловлюватися, зосередившись на своєму запиті. Чим менше впевненості в собі, тим більше людина "ходить коло та навколо", поки не перейде до головного.

В наш час все більше звернень на ТД надходить від людей або їх рідних, які пережили психотравмуючу подію. Світові дослідження свідчать, що 50-70 % людей переживають за життя монотравмуючу подію, серед дітей – до 30 % зазнають психотравми. Наші реалії значно підвищили рівень психотравматизації у суспільстві, адже будь-яке насильство – це травма, а війна – тим більше. Загалом травма – це подія, яка перевищує нашу можливість справитися з нею. Вона може призводити до посттравматичних стресових розладів (ПТРС). Статистика Американського бюро ветеранів засвідчила, що кількість військових, які повернулися з Іраку та Афганістану, й зіткнулися з психологічними наслідками війни вчетверо більша, аніж фізично уражених.

Консультанту ТД важливо розуміти різницю між стресом та психотравмою. Стрес (англ. stress – напруження) – стан напруженості – сукупність захисних фізіологічних реакцій, що настають в організмі тварини і людини у відповідь на вплив різних несприятливих факторів (стресорів) [4, с 511].

Поняття "травма" (грецьке trauma – рана, ушкодження). За визначенням, це ушкодження в організмі людини та тварини в результаті дії факторів зовнішнь-

ого середовища. Так у психологічному словнику зазначається: "Травма психічна – різноманітні ушкодження психіки, які порушують її нормальний стан, породжують психічний дискомфорт і є причиною виникнення неврозів та інших захворювань. Причини і симптоми психічних і нервових захворювань утворюються як залишки, осад і сліди афективних переживань, які сильно впливають на психіку, діяльність психіки і поведінку особистості" [4, с. 546]. Дещо інше розуміння психічної травми наводить Т. С. Кириленко: "Психічна травма – це особливий вид травми, пов'язаний з важкими переживаннями, що може привести до депресій, неврозів та інших хворобливих реакцій" [2, с. 55]. Якщо події характеризуються небезпекою для життя, фізичної цілісності чи сексуальним скривдженням – це і є психотравма. До речі, людині не обов'язково самій бути жертвою цієї події, вона може бути її свідком або отримати новину про подію (наприклад, загибель близької людини).

Які поради може дати консультант ТД при зверненні людини, яка пережила психотравмуючу подію. Звичайно ж, пояснити необхідність роботи з психологом на очних індивідуальних консультаціях. Але не у всіх є така можливість, а в деякого присутній страх перед психологом. Саме в цьому разі необхідно допомогти клієнту знайти внутрішні й зовнішні ресурси. Стосовно зовнішніх – це можуть бути рідні, друзі, знайомі, ? всі, хто готовий допомогти, вислухати, з ким можна поділитися пережитим. У відповідь можна почути: "Я про це не хочу нікому розказувати, не хочеться, щоб хтось знав, що я пережив". Людину можна зрозуміти, вона не хоче завдавати болю дорогим людям, але все ж близьких потрібно включати в процес реабілітації, щоб він проходив швидше й успішніше. За словами О. Романчука, існують дослідження, які вказують, що навіть без терапії можливе зцілення від наслідків психотравми та ПТРС [3]. Дуже важливо, що соціальне оточення думає про ситуацію потерпілої особи, які воно дає поради. Соціальне оточення має створити умови безпеки, відчуття, що важливе не минуле, а теперішнє. Проблема багатьох людей полягає в тому, що вони весь час знаходяться в своїх думках, пов'язаних з минулим, і не вміють відчутти смак теперішнього. Це виснажує мозок і робить недоступними ресурси.

Якщо за допомогою звертаються близькі людини, яка пережила травмуючу ситуацію, то завданням консультанта ТД є пояснити її наслідки та методи правильної поведінки з такою людиною. Також варто проговорити доступні ресурси, вони можуть бути маленькими, але постійними. Як приклад, в ресурсний список можна включити різні види активності (ігри з дітьми, кінні прогулянки, туристичні походи, екскурсії, спорт і т.д.), творчість, молитви, заняття улюбленою справою та багато іншого, що підійде конкретній людині.

Рідні та близькі не мають радити: "Забудь і все мине, час вилікує". Чим більше ми намагатимемося забути травмуючу подію, тим більше ми її будемо пам'ятати. Адже придушення спогадів призводить до того, що вони стають частішими. Наш мозок не може зразу впоратися з пережитою психотравмуючою ситуацією. Цілком природно, що вона певний час згадується, зберігається відчуття напруги. Так психіка "опрацьовує" травматичну подію. Оточення має це знати і з розумінням ставитися до потерпілого. Спогади уважно вислуховувати, але допомогти усвідомити, що подія позаду і це лише спогади про неї.

Інша "нова" категорія клієнтів ТД – вимушені переселенці з Криму та Сходу країни. Часто вони теж потребують психологічної та інформаційної допомоги. Багато біженців зі Сходу пережили психотравмуючу ситуацію ще перебуваючи вдома. Нове місце проживання, втрата зв'язків з близькими, побутові негаразди та ін. – всі ці фактори разом – не сприяють нормалізації психологічного стану. Консультант ТД має володіти достатньою кількістю інформації про події в країні, щоб мати змогу надати не лише психологічну допомогу, а й інформаційну, знати адреси офіційних та волонтерських організацій, куди можуть звернутися переселенці за допомогою.

Хотілося б зазначити, що в наш час вкрай необхідно створити єдину державну безкоштовну лінію психологічної допомоги ТД з масштабною рекламною компанією, що дало б змогу кожному мешканцю нашої країни, за потреби, вчасно отримати кваліфіковану психологічну допомогу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атватер І. Неумение слухать. – Психология внимания / под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М.: ЧеРо, 2001. – 857 с. – (Хрестоматия по психологии).
2. Кириленко Т. С. Пошук гармонії: емоційні переживання та стани особистості (вчинково-орієнтований підхід): Монографія. / Таїсія Сергіївна Кириленко. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2004. – 100 с.
3. Невидимі рани війни. Інтерв'ю Н. Ясинської з О. Романчуком. // Жінка, № 11, 2014. – С. 18-19.
4. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / Віктор Борисович Шапар – Х.: Прапор, 2005. – 640 с.

ТЕОРІЯ СМИСЛОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ВИХІДНІ ЗАСАДИ ТА ПОЯСНОВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Жовтянська В.В.

Теорія смислових трансформацій аналізує психологічні закономірності формування індивідуальних і соціальних уявлень про дійсність, її об'єкти та явища. Іншими словами, це теорія, яка розглядає психічне підґрунтя тих моделей реальності, якими ми оперуємо, на які орієнтуємось і серед яких проходить наше життя.

Її виникнення, як і виникнення будь-якої теорії, пов'язано з намаганням висвітлення деяких темних плям реальності, тобто пояснення тих феноменів, природа яких досі залишається нам незрозумілою. Правда, в даному випадку, можливо, коректніше говорити про не про темні, а про сірі плями, оскільки феномени, про які йдеться, неодноразово отримували свої тлумачення. Водночас їх природа ще й досі залишається багато в чому загадковою і зберігає широкий простір для наукових і філософських пояснень. Тут йдеться про такі феномени, як метафора, міф, гумор. Кожен з них має свою загадку і своє зовнішнє протиріччя.

Так, метафора називає речі "не своїми" іменами, виступаючи логічно неправомірною операцією. Метафоричний вислів завжди формально хибний, а проте він дозволяє висловити ту істину, яку важко виразити іншими засобами. Міф також є складним явищем. З одного боку, це – викривлене відображення дійсності, в якому неможливо відокремити фантазію від реальних подій, а з іншого – щось таке ж самоцінне і прекрасне, як мистецтво, яке не вимагає для свого існування точних наукових верифікацій. Природа гумору або, більш загально, природа смішного, узагалі є однією з центральних загадок у гуманітарному пізнанні, адже здатність до сприймання смішного часто розглядається як одна з вирізняючих рис людини. При цьому сам зміст смішного є внутрішньо парадоксальним, а тому важко піддається раціональному витлумаченню.

Для того, щоб дати пояснення цим складним феноменам, теорія смислових трансформацій спирається на положення, яке давно відоме в психології, але також децю парадоксальне за своїм змістом. Йдеться про те, що будь-який психічний образ є водночас і процесом, і результатом відображення. Це значить, що за будь-яким уявленням, будь-якою моделлю дійсності стоїть психічна складова, що забезпечує появу цього уявлення чи моделі. Особливо парадоксальним це положення буде з точки зору побутової свідомості, адже ми сприймаємо не образ світу, а його інтенціональний зміст, тобто сам світ або певну його частину. Психічний аспект існування образу зазвичай залишається для нас ніби "за кадром".

Іншими словами, це означає, що будь-які уявлення про дійсність є суб'єктивними за своєю природою (оскільки вони мають в своїй основі психічний процес). Так само за своєю природою вони спрямовані на те, щоб відтворювати дійсність "якою вона є", тобто мають внутрішньо їм притаманну претензію на

Трансформація медичного знання потребує також і нових методологічних принципів та підходів. Пошуки нових шляхів, традиційно, проводять до філософії та методології науки, а також до історії конкретної науки, вивчення якої дозволяє виявити внутрішні закономірності її розвитку, відмінні риси сучасного стану, невідомі проблеми і перспективи. Отже, трансформаційний процес, як процес парадигмальних змін, являє собою єдність критично-рефлексивного аналізу даної галузі знання та дослідження її філософсько-психологічних і логіко-методологічних передумов і засад. У сучасному знанні цей процес відбувається на засадах системно-ієрархічної методології. Системні принципи (цілісності, ієрархічності, організованості, доцільності, різноманітності функцій та зв'язків із навколишнім середовищем) і, навіть, принципи побудови принципів, загальноновизнані і достатньо вивчені.

Існує методологічна настанова на виявлення і дослідження аспектів функціонування систем, як їх саморозвитку. Сучасні ідеї когеренції і кооперативних ефектів, які були відкриті сучасним природознавством, зокрема фізикою нерівномірних процесів, нелінійною динамікою і породженою ними синергетикою на сьогодні стають усе більш поширеними в науковому середовищі.

Інша методологічна настанова пов'язана з концепцією інтерпретації знання, що трансформується (у межах природо-, соціо-, психо-, антропо-, теоцентризму). Результат системного дослідження значною мірою залежить від того, у яких поняттях інтерпретується концептуальне знання, у межах якої трансформаційної моделі описуються зміни й отримані результати. Це пов'язано з тим, що розуміння, на відміну від опису і пояснення, ґрунтується не на дедукованих з основного змісту знання законах, принципах і основах, а використовує ціннісно-значеннєві засади та критерії їх отримання, застосування і розвитку.

Отже, очевидно, що більшість методологічних ідей сучасної медицини, об'єднуються навколо загального концептуального стрижня – системного, цілісного розгляду досліджуваних явищ і процесів. Системному підходові належить головна роль не тільки у здійсненні переходу від емпіричного розгляду до побудови, доказу і використання теорії, але й в загальному процесі трансформації теорії і практики медицини.

Також очевидно, що дотепер не створена загальна теорія здоров'я, її філософсько-психологічна методологія, не визначені політична і правова доміанти. Серед ключових соціальних проблем, яким не надається відповідна увага на державному рівні – низька культура здоров'я населення і повільне реформування освіти, спрямоване на забезпечення освіти, що зберігає здоров'я. Для цього слід застосувати нові принципи освіти, скерованої на збереження здоров'я, зокрема – цілісність, безперервність, систематичність, саморозвиток і самоорганізацію, моральне ставлення до здоров'я, гуманність і патріотизм.

Підписано до друку 22.01.2015. Формат 60 x 84/₁₆¹⁶.
Гарнітура Ukrainian Pragmatica. Друк офс. Папір офс.
Ум.-друк. арк. 28,45. Обл.-вид. арк. 21,37.
Наклад 300 прим. Зам. 8

Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія KB № 15729-4201P від 18.08.2009 р.

ДП «Інформаційно-аналітичне агентство»
01001, Київ – 1, вул. Еспланадна, 4-6, оф. 419-2.
Тел./факс (044) 287-03-79